

Извештај о истраживању
Издање научне грађе

Обичаји на славама и заветинама у селу Дејан код Власотинца

Дејан Крстић

Посвећено проф. др
Ђури Стевановићу
(1939–2022),
социологу села

У раду се износи етнографска грађа о обичајима на славе и заветине записана у селу Дејан, код Власотинца, приликом етнолошких теренских истраживања 30. јуна и 1. јула 2018. године. Иако сакупљена од малог броја казивача, она пружа прилично детаљне и заокружене описе обичаја на славе и заветине у селу Дејан, те на основу ње можемо стећи целовиту представу о овим обичајима. Низ драгоцених детаља из узорка омогућава нам да стекнемо сазнања о типовима ових обичаја заступљених у власотиначком крају и обогаћује општи фондус података и сазнања о њима уопште, као важним особеностима традиционалне културе Балкана.

Кључне речи: село Дејан, слава, заветина, обредни хлеб, колач, литија.

Увод

Године 2018. проф. др Ђура Стевановић, социолог села, учинио ми је част позвавши ме да својим излагањем учествујем на конференцији посвећеној његовом родном селу Дејан код Власотинца, поводом 500 година од првог помена овог села, а касније својим текстом допринесем часопису *Дејанске свеске*, који је тим поводом покренут. Позив сам са задовољством прихватио и одмах предложио да у Дејану сакупим податке о обичајима на крсне славе и заветине, којима се као етнолог и антрополог већ годинама бавим. Са великим задовољством, у друштву проф. др Драгољуба Ђорђевића, социолога, и мр Владана Петровића,

професора спорта, који су такође позвани да са својим темама учествују на конференцији и у часопису, а уз гостопримство проф. др Ђуре Стевановића и његове породице, обавио сам у овом селу теренска истраживања 30. јуна и 1. јула 2018. године. Два дана, колико ми је било на располагању, мало је времена за било каква исцрпнија истраживања. Ипак, сакупљени подаци, сматрам, нису без значаја за познавање феномена славе, заветине и сродних обичаја.

Слика 1. Приликом теренских истраживања у селу Дејан (заселак Прагџн, 1. јула 2018. године) са проф. др Ђуром Стевановићем (лево) и проф. др Драгољубом Ђорђевићем (десно) (фото: Владан Петровић)

Приликом теренских истраживања, осим грађе о обичајима на славе и заветине, сакупио сам и разнородну етнолошку и другу грађу која са овим обичајима нема везе. Њу сам приредио у посебном тексту, па сам оба текста – један са описом поменутих обичаја, а други са описом ове разнородне етнолошке и друге грађе прво представио на конференцији посвећеној селу Дејан, одржаној 15. септембра 2018. године у овом селу, у Основној школи „Карађорђе Петровић“, а затим и послао за штампу уредницима часописа *Дејанске свеске*. Грешком уредника, међутим, у првом броју овог часописа, који је из штампе изашао децембра 2022. године, није се појавио текст са главном темом коју сам на

терену обрађивао – обичајима на славе и заветине, већ текст *Различита етнолошка и друга грађа из села Дејан*¹. Нажалост, у јеку припрема за објављивање поменутог првог броја часописа Дејанске свеске, септембра 2022. године, проф. др Ђура Стевановић је изненада преминуо. После његове смрти први број часописа је изашао из штампе, али се поставило и питање његовог даљег објављивања. С обзиром на то да је сада већ јасно да за његово даље публикување нема снаге, а сматрајући да сакупљена грађа о славским и заветинским обичајима није без значаја и да би била штета да остане необјављена, текст објављујем у часопису *Фолклористика*.

Крсна слава („зџмска слава“, „слава“)

Подаци о крсној слави у селу Дејан забележени су 30. јуна 2018. године. Скоро сви су записани само од једног казивача – Тихомира Станојевића, званог Дјка Дејанац (слика 2). Он је рођен у Дејану 1935. године и, мада је као бојаџија, занатлија-печалбар, током живота мењао места боравка, у њега се после одласка у пензију вратио (заселак Власина). Реч је о одличном казивачу, разборитом, прецизном, са добром мемооријом, од кога је, у дужем пријатном разговору, добијен прилично целовит и детаљан опис славских обичаја. Он је опис дао, пре свега, на основу сопственог искуства у вези са слављењем своје славе.

Ради провере и допуне неких података, Тихомир Станојевић ме је после разговора одвео и до своје комшике Симке Петровић, рођене 1929. године у Дејану, чија је тада била стална житељка (заселак Власина). Од ње су записани неки подаци у вези са изгледом славског обредног хлеба „колџ“. Један податак који се односи на крсну славу забележен је и од Слободана Станишића, власника сеоске продавнице у Дејану, у којој је тада радио као продавац. Он је 1960. године рођен у овом селу, чији је у време моје посете био и житељ.

Приликом изношења података о крсној слави добијених од Тихомира Станојевића неће се посебно наглашавати да су записани од њега. То ће се подразумевати. За податке добијене од друго двоје казивача давалац података ће бити наглашен.

¹ Крстић, Д. (2022). *Различита етнолошка и друга грађа из села Дејан. Дејанске свеске*, св. 1, Власотинце: Народна библиотека „Десанка Максимовић“ – Удружење завичајаца, пријатеља и имењака села Дејан, 39–64.

Слика 2. Тихомир Станојевић – Дика Дејанац
приликом разговора о обичајима на славе и заветине у Дејану
(фото: Дејан Крстић, 30. јун 2018)

У Дејану се за крсну славу користи управо термин „слава“ или „зимска слава“, за разлику од обичаја „лётња слава“, како се овде назива заветина. Крсна слава се слави искључиво у зимском периоду, зато се тако и зове. Ови називи и дистинкција између њих забележени су и од Слободана Станишића („Слава: лётња слава, а има и зимске славе“) и Симке Петровић.

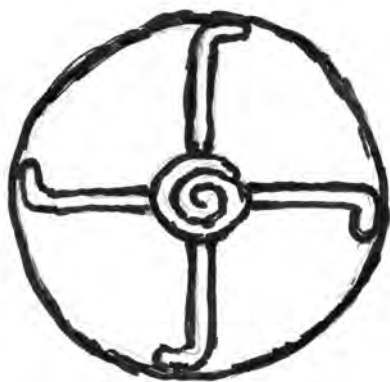
Слава Тихомира Станојевића је Свети Арханђел Михаило, односно, како се у овом селу каже, „Ранђеловдан“. Слава се слави три дана – увече пре дана посвећеног славском свецу,² на сам дан славског свеца и дан после, који се зове „патарница“.

Дан пре дана посвећеног славском свецу домаћин припрема печење, а Тихомир за славу, по правилу, коље и пече прасе.

Дан пре славе домаћица припрема обредне и друге хлебове и храну. Прво меси обредни хлеб „колџ“. Он се меси искључиво од пшеничног брашна, и то од најквалитетнијег, просејаног кроз изузетно ситно сито („Насеје се брашно на свилено сито, да пролази само срце од

² За вече пре славе у Дејану није забележен посебан назив (у другим крајевима: „навече“, „повечерје“ и слично).

брашно“). На средини колача је, према казивању Тихомира Станојевића, средишњи мотив (чијег имена није могао да се сети), окружен цик-цак линијама. Око овог симбола су од теста направљени симболи разних делова иметка – „волóви“, „óвце“, „козé“, „пчéле“, „њйве“, „пшеница“, „српови за жéтву“, „нéшто од змију за свáки слúчај“, а по рубу колача је трака од теста која се зове „кóло“. Међутим, казивачица Симка Петровић, чија је крсна слава Свети Стефан, односно, како се овде каже, „Стéвановдан“, која за своју славу сама меси колач, тврди да је изглед колача нешто другачији. По њеном казивању, из средишњег мотива на колачу, спирале од теста, која се назива „колцé“, на четири стране се до руба колача пружају четири крака крста, која су на крајевима савијена удесно. Тако је средишњи мотив, у ствари, центар крста који прелази у свастик (кукасти крст), а кракови цео колач деле на четири четвртине. Пошто је казивачица детаљно описала изглед колача, начињена је његова скица, која се овде прилаже (слика 3). У сусрету двоје казивача, она је тврдила да се симболи везани за домаћинство не стављају на славски колач, како је Станојевић рекао, већ да се стављају на обредни хлеб који се меси за Божић. Међутим, Станојевић је остао при својој тврдњи. Различитост исказа у вези са изгледом славског колача не значи да је неки од њих нетачан, јер је уобичајена појава да је он различит од куће до куће.

Слика 3. Скица славског колача,
по казивању Симке Петровић из Дејана

По речима Тихомира Станојевића, домаћица, ако домаћинство има волове, умеси и мањи хлеб посвећен воловима („јéдно лéпче за волóви, колáч за говéда“). Он се састоји од два дугуљаста спојена хлечића, која симболизују два вола. Месе га само они који имају волове. Прилажем скицу овог хлеба (слика 4).

Слика 4. Скица обредног хлеба „лепче за волóви“, по казивању Тихомира Станојевића из Дејана

За славу домаћица припрема и кувану пшеницу, која се, једноставно, зове „жито“. Ово култно јело се не шећери, не соли и у њега се не стављају ораси као у неким другим крајевима.

Дан пре дана славе деца из куће позивају за славу. У звању учествују и мушка и женска деца. Зову, по налогу родитеља, она домаћинства са којима се њихово домаћинство за славу узајамно позива и посећује, јер се слава сматра врстом позајмице („Слава је позајмица – ако си ми дошо, и ја ћу теби“). Деца са кондиром ракије иду од једног до другог домаћинства („Кондир, иду деца од кућу на кућу“), а кад их приме у кућу, она домаћине послуже ракијом и кажу им отприлике: „Изволте дођите довече или сутра, кад имате време, ми слаavimo три дана славу.“ Пошто се за славу обично иде на више места, свако себи направи распоред код кога ће и када да иде. Зато, кад их деца позивају, они одмах кажу када ће да дођу. На пример, ко не може да дође увече или на главни дан славе, он каже: „Ћу ви дођем на патарицу.“

За славу се свештеник не позива (ако је, којим случајем, присутан, он славски обред не обавља, обичан је гост). Међутим, обавезно се позива у случају да се слава у кући слави први пут, да би пре обреда резања колача осветио кућу. Нико неће да почне да слави славу у кући која није освећена („Ако први пут оће да слави, он зове попá. Оће и да освети кућу и да слави. Неће да уђе у кућу ако није освећена од попá, неће да слави у ту кућу. То је било и некад и сад“).

Када долазе увече или на сам дан славе, гости се поздраве са домаћином и осталим укућанима и том приликом им честитају: „Срећна ви слава!“ Када дођу на патарицу, дан после славе, приликом поздрављања кажу, на пример: „Срећна ви патарица, домаћине!“

Увече пре славе обавља се обред резања колача (и у Дејану се користи управо овај термин – „реже колач“). Сачека се да дођу сви очекивани гости и, када се сви окупе, приступи се резању колача („Кад се окупе, више се не очекују гости, реже се колач“).

Колач, по правилу, реже гост, обавезно мушкарац, и то најстарији гост или гост који је први дошао. Деси се да неке раније кажу: „Дођи на славу да прережеш колач.“ Догоди се и да, када се окупе, домаћин

некоме понуди да обави обред резања, а тај препоручи неког другог од присутних због тога што је старији и/или зна боље да благосиља. Каже, на пример: „Ајде, овај је постар од мене, има и говор.“ Гост који реже колач зове се „колачар“.

Колач приликом окупљања гостију стоји на постављеној трпези, на тањиру са куваном пшеницом. Када обред резања колача треба да почне, домаћин узима колач и даје га колачару. Пре него што колач преда, доњи део колача ножем очисти од куване пшенице, која је на њему остала због стајања на тањиру са њом. Домаћин упали славску свећу, стави је у свећњак („свећарник“) и да колачару. Кад колачар устане да прими колач, устају и сви остали гости.

Колачар на горњем делу колача, са једне и друге стране средишње шаре, ножем направи по једно удубљење, па у једно стави упаљену свећу, а у друго чашу са вином. Затим, обраћајући се домаћину, бираним речима благосиља дом у којем се слава слави, на пример: „Домћине, да се радују дечица... да се плоди стока...“ Потом се сви ухвате за колач (са места допру до колача, неко једном, неко двома рукама) и окрећу га надесно три круга. И за то време колачар благосиља. Кад заврше трећи круг, сви заједно три пута подижу колач до плафона тако да пламен свеће додирне плафон и својим димом га загарави (слика 5). Сваки пут кад пламен свеће додирне плафон, то јест кад колач подигну до највише тачке, сви заједно кажу: „Амин.“ Када и трећи пут спусте колач, колачар скине са колача чашу с вином и стави је на сто, а затим и свећу, коју врати у свећњак, који је такође на столу.

Слика 5. Загарављена средина плафона у кући Тихомира Станојевића у Дејану димом славске свеће приликом обреда резања колача (фото: Дејан Крстић, 30. јун 2018)

После овог дела обреда колачар приступа самом резању колача. За обављање тог поступка треба да има свој нож. Ако се деси да колачар нема свој нож (на пример, не носи нож), домаћин му даје нож и тобоже га прекори и запрети му да ће следећи пут, ако не донесе, да плати („Други пут ће платиш ако не донесеш нож“). Колачар се тобоже извини и оправда, понекад и обећа да ће следећи пут да га понесе („Изгубио сам га...; Заборавио сам га...; Следећи пут ћу да носим“).

Резање колача колачар почиње тако што колач са лицем нагоре стави на подлактицу леве руке (придржавајући га левом шаком), узме нож у десну руку и десном се, држећи њоме нож, прекрсти уз речи: „Во ђме Оца, и Сїна, и Свѣтога Духа, амин.“ Потом врхом ножа одозго пипне колач близу рубова на четири места у крст, уз исте речи (на први додир горе каже: „Во ђме Оца“, на други додир доле: „... и Сїна...“, на трећи додир с једне стране „... и Свѣтога Духа...“ и на четврти додир с друге стране: „... амин“). Почне да реже колач одозго (од тачке где је, ножем додирујући, рекао „Во ђме Оца...“), али симулира да нож неће да уђе у колач и каже: „А, бре, домаћине – неће! Ви сте ставили кучина или вуну! Гледај – нож не ђде.“ Домаћин му одговори: „Ђе попраћимо то, ђма вино, ђма грѣјана ракија.“ Онда колачар засече колач у крст. Узима потом чашу с вином и на средину колача сипа мало вина, али тако да са колача, пошто га принесе изнад куване пшенице, у пшеницу капне мало вина. У том тренутку каже: „Да се прелѣвају баћве с вино.“

После тога приступа се ломљењу колача. Колачар то ради са још три мушка госта (обавезно је да то буду гости, не може да буде неко од укућана). Са гостом са супротне стране стола, пошто се прекрсте, окрену колач (који је одозго засечен) тако да му лице буде са доње стране и ломе га на пола („на пола“) тако што га ухвате обема рукама – палцима одоздо а осталим прстима одозго, па затим крајеве својих половина подижу, а средину прстима притискају (пошто је део који је засечен сада са доње стране, колач се доле раздвоји, а потом и горе преломи). Потом колачар своју половину пружи госту с друге стране стола, који је у односу на њега лево од онога са којим је преломио колач на пола, те половину преломе на пола на исти начин како је преломљен цео колач. Онда гост са којим је колач преломљен на пола своју половину на исти начин преломи са гостом који је преко стола у односу на њега десно од колачара. Сва четворица су, дакле, распоређена тако да чине крст.

Потом три пута ураде следеће: прво колачар са својим паром, а затим и други са својим паром, преко стола један другом у исто време поднесу испред лица своје четвртине колача, које пољубе уз речи: „Христос међу нас.“³ После тога се колачар прекрсти, отпије мало вина

³ Овде нема, као у другим крајевима, на реченицу да је Христос међу њима одговора типа: „Јесте и биће“ или „Јес и да буде.“

из чаше која је била на колачу и чашу преда надесно да свако од присутних, предајући је надесно с руке на руку, то исто уради. Вино морају сви да пробају, чак и они који уопште не пију, јер је реч о, како казивач каже, божјем правилу („Пио не пио, мора да лизне ту чашу са вино, то је Божји ред. То је Бог измислио, нису то људи измислили“). Потом свако од присутних из тањира на столу прстима узме и поједе мало куване пшенице. Колачар потом једну четвртину колача издвоји, наглашавајући да ће, када пође са славе, да је понесе кући („Ово кад си пођем кући, ћу си понесем“), јер то је његова награда за обављени посао („Оће да наплати посо“), а преостале три четвртине колача исече на комаде и свако од присутних узме по комад. Овим је обред резања колача завршен.

По завршетку обреда почиње вечера. Прво се једе предјело („мезелуци“): кисео купус, кисела паприка, сир... Уз мезе се пила грејана ракија, која је за славу обавезна. Кондир са грејаном ракијом стоји на шпорету („Кондир, топла ракија на шпорет. Без грејана ракија – нема“). Раније се пила мека ракија од 12 гради, то јест 30 степени, од старинске сорте шљиве зване „ранцов“ („Тад се пила мека ракија, дванестица од шљиву ранцов“). После предјела служена је чорба, која је мирисала на бели лук („биле неке чорбе, миришу на бели лук“), а после чорбе су се јели, на пример, пуњена паприка пиринчем и веома густ пасуљ („гус пасуљ да не мож ложница да пропадне доле“). На крају је служено прасеће печење. Уз поменута јела и печење служено је вино, које су у Дејану имали без обзира на то што се налази изнад зоне винове лозе, јер су многи поседовали винограде у суседном, нижем селу Крушевица.

Следећег дана, на сам дан славе, као и на други дан – „патарицу“, није било никаквих обреда. Само је на главни дан ујутру ломљен хлепчић посвећен воловима („лепче за волови – колач за говеда“) тако што се раставе два дела која представљају волове и затим се однесу у шталу, где се један да једном, а други другом волу. На главни дан славе долазило је много више гостију него увече пре славе, када је вршен обред. У току главног дана и патарице гости су долазили и одлазили током целог дана, ко је кад хтео и стигао, од каснијих јутарњих сати (на пример од око 10 сати) до увече.

Заветна слава

Током разговора са Тихомиром Станојевићем, Диком Дејанцем, у Дејану је 30. јуна 2018. године забележено и кратко сведочанство о постојању у овом селу врсте обичаја који се у неким другим крајевима зове „заветна слава“ или „лични оброк“. Реч је о славењу дана на који

је неко у веома опасној ситуацији остао жив и без великих негативних поседица које би тој ситуацији биле адекватне. Он наводи да је Вита из села Дејан, враћајући се са славе своје ћерке, имао озбиљну саобраћајну несрећу. У селу Орашје испод Власотинца ударио је у мост, који је већ био познат као опасно место у саобраћају. Том приликом је, у односу на ситуацију, прошао добро, мада му се унеколико пореметио говор. Од тада овај дан прославља као своју славу, обредом резања колача и трpezом са гостима („То му је слава, и колач реже, зове гости. Прослављује тај дан што остао жив“).

Заветина („лётња слава“)

Податке о заветинама у Дејану забележио сам 30. јуна 2018. године у разговору са већ поменутима Тихомиром Станојевићем (званим Дика Дејанац), Симком Петровић, Слободаном Станишићем и проф. др Ђуром Стевановићем, као и 1. јула 2018. године у разговору са Драгишом Коцићем (1955) и Славишом Коцићем (1964), обојицом из Дејана (заселак Прагон), где су и рођени. Извесне податке забележио сам и приликом извршених посматрања (са фотографисањем) два култна места у засеоку Прагон, за која ми је водич био Владан Стевановић, син проф. др Ђуре Стевановића.

Заветина се у Дејану, као што је већ речено, зове „лётња слава“, мада се, када се то у контексту подразумева, користи и само термин „слава“ (називе потврдили Тихомир Станојевић, Слободан Станишић и Симка Петровић). Она је светковина одређене социјалне заједнице – једног засеока или два или више заселака. Према сведочењу Тихомира Станојевића, засеоци Власина и Камењари као заветину, то јест летњу славу, славе празник „Трџица“ (Духови), што потврђују и проф. др Ђура Стевановић и Слободан Станишић. Засеоци Прагон и Било славе „Ђурђевдан“, заселак Мишинци – „Свети Ранђел“ (Светог Архангела Гаврила), заселак Манкићеве – „Спасовдан“, засеоци Борин дол и Цакманова – „Петровдан“, а цео Горњи Дејан – „други дан Трџица“ (други дан Духова). Симка Петровић објашњава да је заветина у вези са местом, а не као крсна слава повезана са родом и да када се неко досели у одређени заселак, прихвата и почиње да слави летњу славу тог засеока.

У Дејану су заветине, као и у највећем броју случајева у другим крајевима, у вези са одређеним култним, светим местима у атару, обележеним одређеним култним, светим објектима. Приликом истраживања у Дејану регистровао сам три врсте култних објеката: дрво, каме-

ни крст и цркву. За култно дрвеће Драгиша Коцић је поменуо називе „миро“, „миросано дрво“ и „запис“. У самом засеоку Прагџн обишао сам и фотографисао велико свето хрстово дрво (слике 6 и 7), о којем, нажалост, иако се налази између дворишта и кућа и доминира једним делом засеока, мештани нису знали да ми кажу скоро ништа. Само је Драгиша Коцић рекао да је раније од старијих чуо предање да је ту, на брдашцу недалеко од култног дрвета, некада била мала црква, а испод ње, доле, у махали Тодоровци, манастир („Чуо сам од стари људи: где је миро, ту је била мала црквица, на брдашце, а испод њу, доле у Тодоровци, ту је био манастир“). Данас ово култно место, по свему судећи, није посвећено ниједном хришћанском свецу и/или празнику (највероватније је служило само за посећивање приликом литијског опхода).

Слика 6. Безимено култно дрво у дејанском засеоку Прагџн
(фото: Дејан Крстић, 1. јул 2018)

Од казивача Тихомира Станојевића сазнајемо да се на култном месту „Трџица“, посвећеном заветини заселака Власина и Камењари, које се налази поред једног од дејанских гробаља, налази велико култно дрво, на којем је урезан крст. Оно се и звало „крс“ („Говорило се: Идемо на крс“).

Слика 7. Водич на терену Владан Стевановић
поред безименог култног дрвета у дејанском засеоку ПрагѠн
(фото: Дејан Крстић, 1. јул 2018)

Осим дрвета као самосталног култног објекта, у Дејану имамо и појаву култних места са дрветом и каменим крстом. Наиме, у засеоку ПрагѠн, недалеко од заселачких кућа, налази се култно место „Ђурђевдан“, посвећено заветини овог засеока, на којем се налази камени крст постављен поред култног багрема (слике 8 и 9). Овај споменик је висине (изнад земље) 156 цм, а највеће ширине, у свом средишњем делу, 66 цм (доњи део је највеће ширине 43 цм, а горњи, у облику крста, 42,5 цм). Он је, према речима каменоресца Славише Коцића, производ старих каменорезаца из самог села Дејана, које је било, а и данас је, каменорезачки центар. На крсту пише: „Свети Ђурђевдан – Прагон и Умиште“. Из овог натписа видимо да, осим засеока ПрагѠн, Ђурђевдан као заветину слави и оближњи заселак Умиште, који је на неки начин и део Прагона. Слободан Станишић каже да је ово место било и ограђено („мало и ограђено тој“), а данас је потпуно запуштено.

Слика 8. Камени крст на култном месту Ђурђевдан у дејанском засеоку Прагџн (фото: Дејан Крстић, 1. јул 2018)

Слика 9. Камени крст и култни багрем на култном месту Ђурђевдан у дејанском засеоку Прагџн (фото: Дејан Крстић, 1. јул 2018)

Осим овог примера култног крста и дрвета, регистровао сам још један. Од казивача Слободана Станишића добио сам информацију да према засеоку Камењари постоји велики култни цер са каменим крстом („има велики цер и крс“).

У атару Дејана, према речима Тихомира Станојевића, постојала је и једна мала црква на култном месту „Петровдан“, посвећеном заветини заселака Борин дол и Џакманова. Треба поменути да, према речима истог казивача, Дејанци својом сматрају цркву у суседном селу Крушевица („То је наша црква, колико моја, толико њихова“), која, осим Крушевици и Дејану, припада још и селима Црнатово и Рамни Дел. Слободан Станишић, помињући цркву у Крушевици и као дејанску, додаје да у атару Дејана постоји и црквина, остаци старе, некадашње цркве, али је мештани не користе као култно место („Црква има у Крушевици, а има и црквиште, али на њега нико не излази“).

Казивачи Тихомир Станојевић и Симка Петровић дају податак да је у време социјализма Драгосав Гоце Стаменковић из Дејана обнављао култна места, ограђивао крстове („Драгосав Гоце Стаменковић ограђивао сви крстеви“). Он је радио у Француској, вратио се у село (у којем је живео и у време мог истраживања) и почео са овом делатношћу. Многи у селу су због тога сматрали да је психички поремећен, а у ствари није био („народ мисли да се пореметио, ал је паметан“).

Култна места су табуисана, њихово скрнављење доноси несрећу ономе ко то чини. Тако је чак и када скрнављење није свесно. Драгиша Коцић каже да је од досељеника Аксентија чуо причу да су насељеници, када су се дошли у Прагон, у махалу Тодоровци, рушили остатке некадашњег манастира и ту себи правили куће. Новица, један од њих, такође је ту саградио кућу и због тога није имао деце. После девет година неки врачар му је рекао шта је разлог, те је он срушио нову кућу, померио је само два метра и касније добио сина и ћерку.

Светковање заветине, то јест летње славе, у Дејану подразумева три сегмента: 1. ношење литија, 2. примање гостију по кућама и 3. сабор са игранком. Према тврдњи Тихомира Станојевића, за летњу славу нема обичаја резања колача на култном месту, што је једна од основних одлика ових светковина у другим крајевима, нема свештеничке службе, чак ни паљења свећа и остављања дарова на култном месту, што је, такође, општераширена појава на Балкану.

Тихомир Станојевић сећао се обичаја ношења литије за заветину Тројица, у којем је и сам учествовао, а који је после Другог светског рата забрањен („Некада је ношена литија. Тај обичај је био последњи пут после рата и онда су ставили забрану“). Ујутру на празник Духови, односно „Тројица“, код култног дрвета „Тројица“ окупе се људи, највише

деца. Дође и парохијски свештеник, који из поменуте парохијске цркве у Крушевици донесе црквени барјак. Онда се приступи извлачењу ко ће од присутних приликом литије да носи барјак. Старији људи узму стабљике пшенице, класје, и исеку их равно одозго и одоздо, с тим што један клас оставе дужи и он доле штрчи. Док један од старијих држи класје, сви присутни, и мушки и женски, одозго извлаче. Ко извуче ону дужу стабљику, има част да те године носи црквени барјак. То је, како казивач каже, „највећа срећа“ и, осим тога што носи барјак приликом литије, он ће после тога, и даље носећи барјак, са собом повести свештеника, који ће у његовој кући бити гост и остати на ручку. Тихомир је једном извукао дужу сламку и носио барјак, дакле, лично је све доживео и у улози барјактара.

Када се барјактар изабере, креће поворка – „литија“. Он је на челу поворке са барјаком, за њим иде свештеник, а за свештеником сви остали. Док се крећу, певају: „Крсти носим, Бџга молим...“ Барјактар води поворку и где он прође са барјаком, морају да прођу и сви остали. Не води је путевима, већ преко житних поља. Иду кроз цело поље и бирају пшенице да пређу преко њих да би се жито родило. Власници пшеница се не љуте, напротив, задовољни су ако литија прође преко њихове њиве. Нико се није пожалио због тога што је литија прешла преко његове њиве. Литија се заврши у центру села. Барјактар барјак носи својој кући и води са собом свештеника на ручак. Кад пође својој кући, свештеник понесе барјак и врати га у цркву у Крушевици.

Тихомир Станојевић је рекао да је у Горњем Дејану литија ношена на други дан Духова, односно „Трџица други дан“, што је заветина Горњег Дејана. Он је као дете био учесник и те литије („Цџо Горњи Дејан – Трџица други дан. Исто имали литију. Ја сам и тамо био, у њихову литију“).

Проф. др Ђура Стевановић и Драгиша Коцић су потврдили да су „литије“ ношене и у засеоку Прагџн за заветину „Ђурђевдан“. Професор памти да су у литији учествовали и мушки и женски и да се певала песма којом се дозива киша.

Према речима Тихомира Станојевића, свака кућа у засеоцима Власина и Камењари за своју летњу славу „Трџица“ обавезно је клала јагње („Без јагње не може да прође“) и припремала ручак. Дочекивани се гости – чланови породице који су отишли из села и блиски из других села и заселака Дејана. Раније, када је литија практикована, ујутру рано је прво обављана она, затим су код кућа примани гости, са њима се обедовало и дружило, а потом се ишло на игранку у центру засеока Власина и целог села, код Задружног дома („Прво литија, собјале идемо под крс. Дођу гости кући и изгџују, па се иде на игранку код Задружни

дом“). После забране литије, заветина се свела на дочек гостију и игранку, а на култно место („на крс“) се није ни одлазило.

Поред Тихомира Станојевића, и Слободан Станишић је сведочио да се за празник „Трoјица“ после гошћења у кући излазило у центар села, где се шетало и где је била игранка испред Задружног дома („Пoсле Трoјицу се дође у центар село. Шeтња, игранка испред Дoм“). Тихомир Станојевић је прецизирао да они старији укућани који су дочекивали госте због те своје улоге нису могли да изађу на игранку („Кo чeка гoсти, oн не мoже да иде на игранку“). Он је потврдио да је у засеоку Бoрин дол на „Петрoвдан“, заветину („лeтњу славу“) засеока, „сaбор“ био поред црквице посвећене овој заветини („У Бoрин дол била мала црквица где смо се скупљали на сабор за Петрoвдан“). За заветину „Ђурђевдан“ у засеоку Прагoн игранка је такође одржавана на самом култном месту, поред заветног крста („На Ђурђевдан била игранка код крс“), што је потврдио и проф. др Ђура Стевановић. Тихомир Станојевић је објаснио да је на игранке, приређиване поводом заветина појединих заселака Дејана, ишло млађе становништво из свих заселака. Млађе је мање интересовала „слава“, односно одлазак у госте. Она је била централано дешавање за старије, док су млађи више волели сабор и игранку („За нас сабор а за њи слава. Млађи слава не интересује: Ђу идем код ујку, ћу идем код ујну, на игранку“).

Закључак

Иако сакупљена од малог броја казивача, изнесена етнографска грађа пружа прилично детаљне и заокружене описе обичаја на славе и заветине у селу Дејан, те на основу ње можемо стећи целовиту представу о овим обичајима. Низ драгоцених детаља из узорка омогућава нам да стекнемо сазнања о типовима ових обичаја заступљених у власотиначком крају и обogaђује општи фондус података и сазнања о њима уопште као важним особеностима традиционалне културе Балкана. Ипак, остаје потреба да се у Дејану и околини обичаји на славе и заветине истраже много исцрпније и шире.

Customs Related to *Slavas* and Village *Slavas*
in the Village of Dejan near Vlasotince

Dejan Krstić

Summary

The paper features the ethnographic material about the customs related to *slavas* and village *slavas* written down in the village of Dejan near Vlasotince on the occasion of ethnologic fieldwork on June 30 and July 1, 2018. Although collected from a small number of tellers, the presented ethnographic material offers quite detailed and well-rounded descriptions of the customs related to *slavas* and village *slavas* in the village of Dejan. They provide the basis for forming a complete idea of these customs. A number of invaluable details from these samples gives insight into the types of customs existing in Vlasotince area and enriches the general fund of information about them as important characteristics of the traditional Balkan culture.

Keywords: village Dejan, village *slava*, ritual bread, bread for *slava*, litany.

Дејан Крстић / Dejan Krstić
Народни музеј Зајечар / National Museum Zaječar
E-mail: dejkrst2@gmail.com

Примљено/Received: 12. 09. 2023.
Прихваћено/Accepted: 14. 09. 2023.